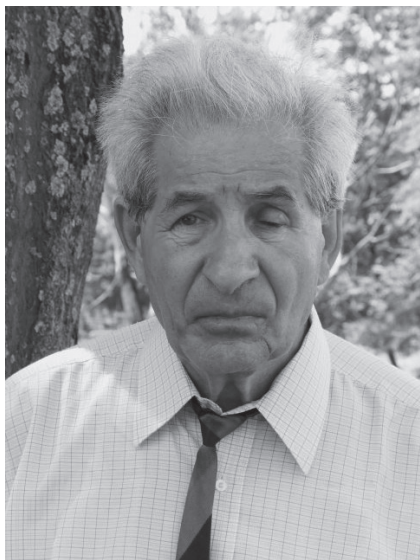

TÓTH GIZELLA

A SZLOVÁKIAI ÉS MAGYARORSZÁGI ROMA IRODALOM ARCKÉPCSARNOKA

A Katedra szeptemberi számában felvázoltam a roma irodalommal kapcsolatos dilemmákat, nehézségeket, és megkísértem a szlovákiai és magyar irodalom színterén elhelyezni az egy- vagy kétnyelven megjelenő roma irodalmat. Jelen írásomban folytatni szeretném a korábban megkezdett gondolatokat, és a szlovákiai és a magyarországi roma szerzőkről szólok. A szlovákiai szerzők pályakezdésére jellemző, hogy műveiket szlovák nyelven adták ki, s a későbbiek során igyekeztek ezeket lefordítani és kiadatni roma nyelven is. Ezek a fordítások már hozzáférhetőek azoknak a magyar iskolába járó roma gyerekeknek és tanároknak, akik beszélik a roma nyelvet.

A SZLOVÁKIAI ROMA IRODALOM KÉPVISELŐI

Dezider Banga (1939)

A szlovákiai roma irodalom legkiemelkedőbb és legeredményesebb szerzője Dezider Banga, aki roma és szlovák

nyelven is alkot. Sokszínű egyéniség, tanár, dramaturg, költő, prózaíró. A szlovákiai romák kulcsfigurája pedagógiai képzésben is részesült, és a Pozsonyi Egyetem Bölcsészkarán szerzett diplomát. Dolgozott középiskolai tanárként, a kassai tévé dramaturgia is volt, ebből kifolyólag lényegesen hozzájárult a romák életének bemutatásához (Djuric, 2004, 58). Banga a roma mesék világában a szegények legnagyobb kincsére talál, amelyet a romák a távoli Indiából hoztak magukkal. Műveiben olyan világot mutat be, amelyben a romák nem voltak kitéve a mindennapi üldöztetésnek, a diszkriminációnak, a gyűlölködésnek, és nem kellett rettegniük a rendőröktől vagy más egyenruhás alakoktól. Ez a világ csak a romák számára létezett, hiszen elég volt a tűz köré ülni, és olyan megismételhetetlen történetek hangzottak el egy-egy bölcs roma mesélő szájából, amelyek minden hallgatót elragadtattak – a legfiatalabbtól a legidősebbig (Hlebová, 2007, 70). A gazdag irodalmi munkásságából kiemelendő a roma kérdést más, az általánostól eltérő perspektívából megközelítő verseskötete, a *Pieseň nad vetrom* (Ének a szélről, 1964) című (Andruška Péter szerint ez a legjobb eddigi roma verseskötet), majd 1969-ben jelent meg a *Čierny vlas* (Fekete haj) című novelláskötete. Banga roma népmeséket is gyűjtött és adott ki, ilyenek például: *Magnólie zhasínajú* (A magnóliák elhervadnak, 1989), *Rozhovory s nocou* (Párbeszéd az éjszakával, 1970), *Záružlie a lekno* (Gólyahír és vízirózsa, 1967). Banga a szlovák és roma nyelvű novellaantológia, a *Paramisa* (Történet, 1992) szerkesztője, amelyben Ján Berky-Luborecký, Elena Lacková, József Ravasz, Milena Hübschmannová

és mások meséi szerepelnek. Ugyan ebben az évben került kiadásra a roma versantológia, *Verše z vrbiny* (Sorok a ciherből, 1992) címmel, melynek szerzői többek között Elena Lacková, Daniela Hívešová-Šilanová, lengyel roma író B. Wajs Papusza és mások (Facuna–Lužica, 2017, 93–94).

Elena Lacková (1921–2003)

A legidősebb roma író, a holokauszt túlélője, Elena Lacková, a prágai Károly Egyetemen tanult szociológiát. 1946-ban kezdett el írni és olvasni a roma gyerekeknek. Szociológusi és újságírói munkásságának köszönhetően számos tanulmánya jelent meg a romák életéről, kultúrájáról, társadalmi helyzetéről, mindezek mellett a próza és a líra területén írta be magát az irodalomba (Rajko, 2004, 57). Mesékötetét *Romane Paramisa* (Roma mesék, 1992) címen adta ki, melyet eredetileg szlovák nyelven írt, majd később tükörfordítással több roma dialektusba is átültették. Így a könyv később kétnyelvűen került kiadásra. Eva Davidová az írónt a szlovák Božena

Nemcová írónőhöz hasonlítja, hiszen stilizálták és mai formára ültették át az eredeti népmeséket. Úgy változtatták meg a történeteket, hogy megtartsák a mesei motívumokat és az üzenetet, a mondanivalót. A *Lángoló cigánytábor* című darabbal indult az írónő karrierje, ezt 1946-ban egy roma ifjúsági csoporttal tanulták be és adták elő. Több drámát is írt a kassai roma Romathan Színház részére. Elena Lacková az egyik első kiemelkedő egyéniség, aki a roma kultúrát aktívan terjesztette a többségi társadalmi környezetben. Ő volt az első roma nő, aki sikeresen fejezte be egyetemi tanulmányait. A *Szerencsés csillagzat alatt születtem* (1997) című önéletrajzi művét több nyelvre is lefordították (cseh, francia, angol és magyar nyelvre). Halálát követően, 2005-ben háborús történeteit is kiadták *A holtak nem térnek vissza* címen (O mule na aven pale) (Facuna-Lužica, 2017, 93–94). Lacková szomorúan konstatálja az életrajzi művében, hogy sajnálatos módon a roma mesék háttérbe szorultak, mivel a faluban volt egy mozi, amely kiszorították az addigi roma mesék szerepét (Lacková, 1997, 76).

Ján Berky-Luborecký (1940–2004)
Ján Berky-Luborecký a roma gyermekirodalom egy másik jelentős szerzője. Meséskötetei többek közt az *Álom a boldogságról* (1994) és a *Dezsovinák* (1995), ezek a mesék egy tiszta, őszinte romaság, roma identitás megtestesítői, amelyekben a roma közösséget ősi formájában mutatja be az olvasónak, a természettel, a pozitív roma bölcsességgel és a közösségen belüli és kívüli emberi tulajdonságokkal és kapcsolatokkal egyetemben. A gyerekeknek szánt költemények és mesék olyan

folyóiratokban jelentek meg, mint például a *Hajnalcsillag (Zornička)* és a *Napocska (Slniečko)*. 2000-ben adta ki a *Roma nyelv tankönyvét* és a *Roma-Szlovák, Szlovák-roma szótár* társszerzője is (Banga, 1992, 258).

Ravasz József (1949)

Ravasz József író, költő, szerkesztő és romológus három nyelven írja műveit: roma, szlovák és magyar nyelven. Irodalmi tanára Dezider Banga volt. Ravasz a *Roma* elnevezésű magazin társalapítója és számos roma mese szerzője. A legismertebb meséskötetei a *Szívházikó (Domček v srdci)*, (1973) és a *Mesegaléria (Galéria rozprávok/Galeria paramisen)*. A versgyűjteményei közül jelentős az *Idegen kézműves* (1990) című kötet és a *Cigányország (Romano Them, Rómsko)*, (2005) című fabulagyűjteménye. 2004-ben alapította meg a dunaszerdahelyi Romológiai Kutató- és Módszertani Intézetet (Tóthová, 2018, 164–172).

Daniela Hívešová-Šilanová (1952–2008)

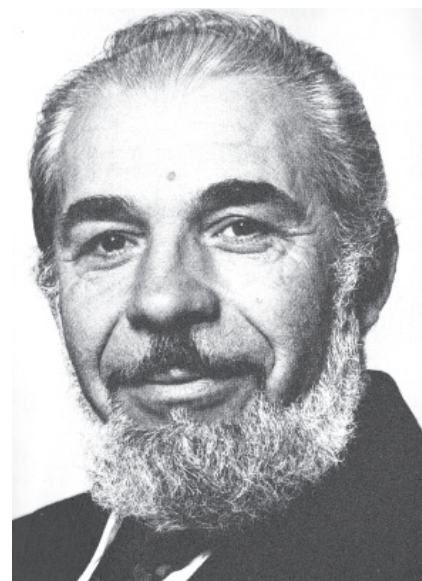
A legjelentősebb költőnő ugyan nem roma származású, viszont egész munkásságát a romáknak szentelte. 1986-ban debütált az *Olinka meséi* című, gyerekeknek szánt rádiójátékával, 1989-ben pedig a *Cigány nyár (Cigánske leto)* versgyűjteményét adta ki. 1993-ban a *Roma fiúk és lányok* című gyerekversgyűjteménye, 1996-ban pedig a *Vtáčatko / Koráločka / Čirikloro / Mirikloro* roma gyerekeknek szánt történetei jelentek meg, amelyek azt a célt szolgálják, hogy emeljék a fiatal olvasók önbizalmát. Az írónő a kassai Romathan Színház társalapítója is (Facuna-Lužica, 2017, 93–95). „Alapvetően három életem volt: egy magán, egy irodalmi (amely már feledésbe me-

rült) és roma” – nyilatkozta a faji előítélet, a diszkrimináció és az igazságtalanság ellen harcoló fáradhatatlan harcos (Ikrényiová, 2017, web1).

ROMA NYELVŰ FORDÍTÁSOK

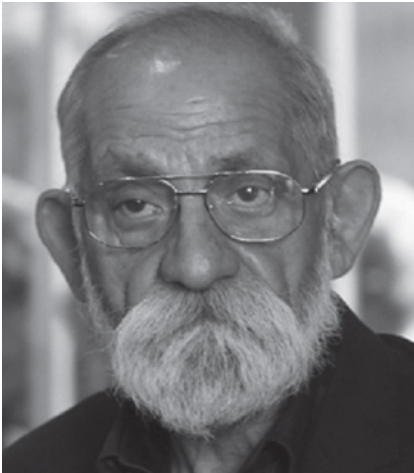
A roma irodalom létének megkérdőjelezése ellenére (vö. Vekerdi, 1974) az európai roma irodalom jelentős műveit szlovák nyelvre is lefordították. A lefordított művek közül néhányat kiemelnek: Zaharia Stancu: *Játék a halállal (Hra so smrťou)*, (1963), *Nomádok/Vándorok (Kočovníci)*, (1968), Vidol Podgorec: *Fehér cigány (Biely cigánik)*, (1970), Menyhért Lakatos: *Füstös képek (Začadené obrazy)*, (1986), *Katerina Taikon: Katica (Katica)*, (2001), *Lorca Federico Garcia: Cigány románcok (Cigánske romance)*, (2005). A roma népeiség integrációját a modern civilizált kultúrához való alkalmazkodásnak tekintették, amely megközelítés nem különbözik a jelenlegi integrációs erőfeszítésektől sem. Az 1989-es rendszerváltozást követően a lefordított művekre olyan eszközként tekintettek, amelyek a régi életmód leküzdését és a többségi társadalom modern világának megközelítését szolgálják (Facuna-Lužica, 2017, 93–95).

A MAGYARORSZÁGI ROMA IRODALOM KÉPVISELŐI

Bár Lakatos Menyhért (1926–2007)
nem tartotta magát cigány írónak (azt vallotta magáról, hogy ő író cigány, mivel írásai az egységes magyar irodalom részét képezik), műveiben mégis olyan témákat ragadott meg, amelyek a roma irodalom fő érdeklődési terébe

tartoznak. A *Füstös képek* c. regénye, amely az íróvá válás története mellett a felmenői élettörténetét, a fasizmust önti szavakba, hű képet fest a romák életéről, hagyományairól, szenvedéséről, az 1981-ben megjelent *Csandra szekere* című novelláskötetében szintén a fasizmus témájához nyúl, a koncentrációs táborok világában a romák halálát meséli el.

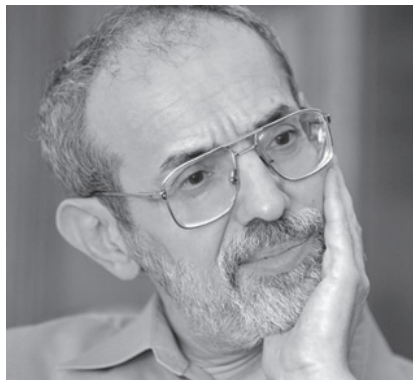
Choli Daróczi József (1939–2018) azon kívül, hogy költő, műfordító, a roma irodalmi nyelv elfogadtatásának kezdeményezője is. A *Rom som* (Roma vagyok) című folyóirat alapító tagja és főszerkesztője, és a *Zhanes romanes?* (Beszélj romani nyelven?) című tankönyv szerzője. Nevéhez fűződik a Biblia romani nyelvre való átültetése. Első verseskötete 1990-ben jelent meg *Isten szomorú arcán* címmel, a második pedig 1991-ben, *Csontféhér pengék között* címen (Rajko, 2004, 52).

Osztóján Bélának (1948–2008) két verseskötete jelent meg, az egyik 1981-ben *Halak a fekete citerában* címmel, a másik 1983-ban, *Hőés hőségben* címmel, 1985-ben pedig egy novelláskötete jelent meg, *Nincs itthon az Isten* címmel.

Rostás Farkas György (1949) és **Karsai Ervin** (1936) 1991-ben jelentettek meg egy iskolai olvasókönyvet *Te sityovas romanes* (Romani nyelvet tanulunk) címmel. Rostás *Tumaroj muro ilo* (Tiétek a szívem) című verseskötete 1991-ben jelent meg, és ő volt az összeállítója az 1993-ban megjelent *Malayipe* (Találkozások) című antológiának, amelyben a magyar lírikusok roma témájú műveit közölték. Rostás a *Kethano drom* (Közös út) szerkesztőjeként hozzájárult a roma irodalom

magyarországi terjesztéséhez (Djuric, 2004, 52).

Holdosi József (1951–2005) életműve szintén a roma múlt bemutatására épült. Huszonöt évesen írta meg első regényét *Kányák* (1978) címen, mely *Cigányutca* címen németül is megjelent. A regény a magyarországi romák életét mutatja be Kánya Jenő életútján keresztül. Két kisregénye jelent meg 1982-ben, az egyik *A glóriás*, másik pedig *A dac* címen. 1987-ben *Cigánymózes* címen jelentek meg írásai gyűjteményes kiadásban (Djuric, 2004, 52–53).

Bari Károly (1952) valószínűleg a legismertebb magyar nyelven író roma író. Sokoldalú egyéniség: költő, festő, filológus. Bari politikai töltetű versei miatt az 1960-as években egy évre börtönbe is zárták, majd szabadulása után a társadalom peremére szorult, ezt az életérzést tükrözi a *Cigánynak lenni, költőnek lenni* című esszéje is. Bari Károly roma költő, viszont egyrészt művei a bennük megbúvó esztétikai és filozófiai gondolkodás révén egyetemese, másrészt saját maga sem tartja magát roma költőnek. Saját maga úgy nyilatkozott, hogy „nem tartom magam cigány költőnek, magyarul írom a verseimet, magyarul gondolkodok, az irodalom iránti érdeklődésemet, vonzalmamat magyar nyelven írott könyvek keltették fel és csiszolták”, és példaként a zsidó származású Radnóti Miklóst hozza fel (D. Magyari, 2013, 21–25). Bari Károly verseskötetekkel, népmese- és népdalgűjteményeivel mégis beírta magát a roma irodalomba. Népköltészeti munkássága a *Tűzpiros kígyócska* (1985), *Az erdő anyja* (1990), *Az üvegtemplom* (1994) című kötetekben látott napvilágot. 1996-ben jelen meg magyar és romani nyelven a *Madarak aranyhegedűn* című antológia, amely a magyarországi roma

írók válogatott műveit köti csokorba (Rajko, 2004, 55).

Szécsi Magda (1958) sokszínű és kiemelkedő egyéniség, roma származású magyar grafikus, keramikus, író, festő, illusztrátor, autodidakta művész. Négyéves korától intézetben nevelkedett egészen tizennyolc éves koráig. Egy oktatási csepreprogramnak köszönhetően végezte el Varsóban az Egészségügyi Főiskolát. Az 1990-es évektől különböző roma lapokban rendszeresen jelentek meg illusztrációi, majd több könyvet is illusztrált, az irodalomban pedig mesékkel, versekkel, novellákkal, elbeszélésekkel és kisregényekkel van jelen. Jelentős művei közé tartozik *Az aranyhalas lószem tükre* (1988), *A fekete bálvány birodalma* (1993), *Madarak aranyhegedűn* (1995), *Oroszlán Szlán királysága* (1996), *Az álmos pék* (1999), *Cigánymandala* (2007) (D. Magyari, 2013, 218).

Balogh Attila (1956) formaújítónak számít, hiszen olyan játékos-humoros költeményekkel gazdagítja a roma irodalmat, amely eddig ismeretlen volt, avantgárd költőnek számít. Az ő nevéhez fűződik a *Cigányfűró* (1994–1998) című folyóirat megalapítása, amelyben cigány és nem cigány szerzők művei egyaránt szerepeltek (Djuric, 2004, 55–56).

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Hlebová Bibiána, 2007. *O autoroch a rómskom fenoméne*, In: Slovo o slove, vol. 13, 70–71.
- Lacková, E., 1997. *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou (I was born under a lucky star)*, Prague, 76.
- Baga, D., 1992. *Antológia rómskej rozprávky (Anthology of Roma tales)*, Bratislava
- Tóthová, G. 2018. *The Study of József Ravasz Tales in the Mirror of Primary Socialisation*, in Language, Individual & Society: Journal of International Scientific Publications, vol. 12, no. 2, 164–172. Elérhető: <https://www.scientific-publications.net/en/article/1001777/>
- D. Magyari Imre, 2013. *A magyarországi cigányság irodalmáról*, doktori értekezés, Debrecen
- Djuric Rajko, 2004. *A roma irodalom*. Budapest: Pont Kiadó
- Facuna Jozef – Lužica René, 2017. *Rómska kultúra*. Štátny pedagogický ústav, Bratislava
- Vekerdi József, 1974. *A cigány népmese*. Akadémia Kiadó, Budapest
- Web1: Tasr, Ikrényiová, J. Daniela Hivešová-Šilanová zasvätila svoj život práci s Rómami (Daniela Hivešová-Šilanová have devoted her life to helping Roma people). Elérhető: http://skolskyservis.teraz.sk/zaujimavosti/daniela-hivesova-silanova/32227-clanok.html?combinedGlobalTab_teraz=0.